శ్రీహర్షుఁడు

రచన:

చదలవాడ జయరామశాస్త్రి

—: ప్రకాశకులు :—

సరస్వతీ గ్రంథమాల

ఉస్మాన్‌సాహెబుపేట - నెల్లూరు.

[మూల్యము 50 పై.

మనవి

"... తే సుకృతినో రససిద్ధా కవీశ్వరాః"

రససిద్ధులగు కవిరాజులు సుకృతాత్ములు సర్వోత్కృష్టులై దురు." పెద్దలసూక్తి.

అట్టి సంస్కృతమున విద్వదౌషధమను నైషధమను మహా వ్యము రచించిన మహాకవి, కాళిదాస, భారవి, మాఘాది కవిప్రభుల విధముల సరిపోలినవాఁడు. కొన్ని సందర్భముల మించిన వాఁడన పురుషోత్తముఁడీ శ్రీహర్షుఁడు.

ఈ మహనీయుఁడు నేటికిని సత్కవుల తారాపథమున కా పూర్ణ మెందువైన స్వయశోమూర్తితోఁ గావ్యమూర్తితోఁ గళా ప్ర ముతో సరసకవులఁ బోషించుచు సన్మాన సాహ్లాదియై వెలుఁగొ చుండుట చదువరులకెల్ల విదితము.

ఈ కవితల్లజుని కావ్యమే, కవిసార్వభౌముఁడగు శ్రీనాథు జెన్నిధియై లక్షించి శృంగార నైషధమను పేర తెనుకబ్బమై యాంధ్రు నవతరించి కళాప్రపూర్ణులగు బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి ప్రతిభా సుమమాలిక పోషలమైన వ్యాఖ్యలోఁ జెలువారి సాహిత్య ప సుపథముం గావించినది.

సర్వజ్ఞుఁడగు నట్టి శ్రీహర్ష మహాకవి చరిత్ర మెఱుంగుట సహృ యుల కెల్లరకు శుభోదయమనితలంచి పలువురు పెద్దలు రచించి సూచిం చరిత్రాంశముల నటనటఁ జెదరియున్నవానిం జేర్చి కూర్చి యీ పొత్తమును బ్రకటించితిని.

ఈ కవిచంద్రుని మహాకావ్యమును మన యాంధ్రులు మఱి చదువఁ గుతూహలమెచ్చించు తలంపుతో నైషధసమీక్ష అను పేరి గ్రంథము వ్రాయుచున్నాఁడ. వదాన్యుల సాయమలవడినంతన ఆ గ్రంథ నైతమాంధ్రుల ... పరితలనెల్ల రసానందోజ్జ్వలులఁ గావిం గలదని నమ్ముచున్నాఁడ.

నెల్లూరు 20-5-58 — ఇట్లు విన్నవించు సుధీవిధేయుఁ
వదలువాడ జయరామశాస్త్రి

శ్రీరస్తు
శ్రీ పరదేవతాయై నమః

★ శ్రీ హర్షుఁడు ★

ఈ మహాకవి, శ్రీ హీరుఁడను పండితుని పుత్రుఁడు.
నతల్లి మామల్ల దేవి యను సాధ్వీమతల్లి. జితేంద్రియుఁ
హనీయుఁడు. ఈయన చింతామణి సరస్వతీమంత్రము
ాసించి ఆ మంత్రసిద్ధికి ఫలముగ నైషధీయచరితమను
కావ్యమును శృంగార రసోజ్జ్వలముగ రచించిన వాక్సి
ు. తనతండ్రి కవిరాజని సైతము చెప్పికొనియున్నాడు.
డుఁడు. నైషధకావ్య ప్రతిసర్గాంతమునఁగల శ్లోకమిది :

హర్షం కవిరాజ రాజముకుటాలంకార హీరః సుతం
హీరః సుషువే జితేంద్రియ చయం మామల్ల దేవీ చయం
చ్చింతామణి మంత్రచింతన ఫలే శృంగారభంగ్యా మహా
వ్యే చారుణి నైషధీయ చరితే సర్గోఽయ మాదిర్గతః

మఱియు నీ సారస్వత సామ్రాజ్య దీక్షా ధురంధరుఁడు,
తార్కిక చూడామణి ఖండనఖండ ఖాద్యమను గ్రంథ
ను సర్వశాస్త్ర సిద్ధాంతముల ఖండించుదాని అద్వైత
ాంతము గావించుదాని రచించిన సర్వజ్ఞుఁడు ఇంకను ఈ

కవిచంద్రుఁడు, కాన్యకుబ్జేశ్వరుఁడగు జయంతచంద్రునివలన తాంబూలద్వయమును బడయుచు ఉన్నతపీఠ మధిష్ఠించి ఆ ప్రభునాస్థానమునకు శోభఁగూర్చుచుండినవాఁడు వెండియు సమాధినిష్ఠయందు బ్రహ్మమును సాక్షాత్కరించుకొన్న వాఁడు ఈ వాగ్వేదుని వాక్కు తర్కోక్తుల నొరయుచుండె డిది ఈయన నైషధకావ్యము మధువర్షియని చెప్పియున్నాఁడు. ఈ యర్థమును గనఁబఱచు శ్లోకమొండు ఖండనఖండ ఖాద్యము, నైషధము అను గ్రంథములఁ గడపటఁ గన్పట్టు చున్నది.

"తాంబూల ద్వయ మాసనం చ లభతే యః
కాన్యకుబ్జేశ్వరాత్
యః సాక్షాత్కురుతే సమాధిషు పరబ్రహ్మ ప్రమోదార్ణవమ్
యత్కావ్యం మధువర్షి ధర్షిత పరా స్తర్కేషు యస్యోక్తయః
శ్రీ శ్రీహర్ష కవేః కృతిః కృతిముదే తస్యాభ్యుదీయా దియమ్"

ఇంకను ఈ కవిప్రభువు, పైని పేర్కొన్న నైషధము, ఖండనఖండఖాద్యము అను గ్రంథములు రెండును సామాన్యులకు అభేద్యములనియు, తాను గావలయుననియే ధీరుల నికషోపలములుగ (ఒరగల్లుగ) వాని రచించితిననియు, ఇవి నారికేళపాకమున నొక్కొకచో మాత్రము గన్పట్టినను దక్కుచోట్ల సారస్యము గుమ్మరించుచున్న వనియు ప్రాజ్ఞంమన్యుఁ డెప్పుడీ గ్రంథములహరించిఁ బఠింపఁగూడదనియు శ్రద్ధతో

గురుల నారాధించి గ్రంథముల దృఢగ్రంథు లన్నియు సడలించుకొన్న సజ్జనుఁడుమాత్రమే ఈ కావ్యరసోర్ముల నోలలాడుచు సుఖింప నర్హుఁడనియు అట్టివాఁడే ఖండనగ్రంథమును బోధపఱుకొనుటకు యోగ్యుఁడనియు ఖండితముగ ఆగ్రంథాంతములఁ జెప్పియున్నాఁడు. చూడుఁడు.

"గ్రంథగ్రంథి రిహ క్వచిత్క్వచి దపిన్యాసి ప్రయత్నాన్మయా
ప్రాజ్ఞంమన్యమనా హఠేన పఠతీమాస్మిన్ ఖలః ఖేలతు
శ్రద్ధారాద్ధగురుః శ్లథీకృతదృఢ గ్రంథిః సమాసాదయ
త్వేత త్కావ్యరసోర్మిమజ్జన సుఖ వ్యాసజ్జనం సజ్జనః

ఇట్టి కవివల్లభుని దేశకాల జీవితముల నెఱుంగుట బుధుల పురోభివృద్ధికి దోహదముగావున నిటఁ గొంత వీరిని గూర్చి ముచ్చటింతుము.

శ్రీ హర్షుని జన్మము

పూర్వము గోవిందచంద్రుఁడను రాజు కాన్యకుబ్జము నేలుచు వారాణసి లోనగు పుణ్యక్షేత్రములకు సైత మధిపతియైయుండెను. ఈ నృపాలుని పుత్రుఁడు విజయచంద్రుఁడు ఈ విజయచంద్రుని తనూజుఁడు జయంతచంద్రుఁడు యీయనకు జయచంద్రుఁడను సంగ్రహానామముగ లేదు. ఈ జయచంద్రుని కుమారుఁడు మేఘచంద్రుఁడు ఇతఁడు తాను సింహా

గర్జనముగావించి సింగముల డీకొని వాని భంజించునంతటి ధైర్య శౌర్య సాహసోపేతుఁడు. మదపుటేనుఁగుల మద మడంచువాఁడు జయచంద్రుఁ డేడువందల యోజనముల మేర గల పృధివీసామ్రాజ్యమున కేలికయై యుండెను. ఈ రాజన్యు సైన్యము గంగాయమునల జలములఁ గ్రోలుచు నుండెడిది. ఈ ప్రభువతంసము దాసి గోమతి అరువదివేల గుఱ్ఱపుఁబౌజు నడపి మార్తుర గడగడ లాడించినది. ఇట్లన్ని విధముల కొఱంతలేని ఈ జయంతచంద్రునికి మోదమునకు పూర్ణత అవహిల్లెనని చెప్పవలయునా, ఇతని కాలము క్రీ. శ. 12–వ శతాబ్దమని ఈయన దానశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది.

ఈ ప్రభువు వారాణాసియందు నివసించు చుండెను. ఈయన ఆస్థానిఁ బలువురు విద్వాంసులు, కవులునుండిరి. వారిలో శ్రీహర్షుని తండ్రియైన శ్రీహీరుఁ డొకఁడు.

ఈ రాజు నోలగమున నొకప్పుడు శ్రీహీరునికి రాజు పక్షమువాఁడగు నొక గొప్పపండితునితో వాదము ఘటిల్లెను. (ఇతఁడు న్యాయకుసుమాంజలి కర్త ఉదయనాచార్యుఁడని కొందఱు. కానిని పైన విమర్శింతము.) ఆ పండితుఁడు రాజు సమక్షమున వాదమున శ్రీహీరు నోడించి యవమతికి లోను జేసెను. అంత శ్రీహీరుఁడు నోరు మెదల్పనేరక లజ్జాపంక మున దిగఁబడి వైరభారము తన్నుఁ గ్రుంగఁదీయ, మనః శల్యము గ్రుచ్చుచుండ బాధపడుచుండెను.

ఇట్లు సంతాపమున నేమియుఁ దోఁపక శ్రీహీరుఁడుండి దీనజన శరణ్యా, కరుణామయియగు దుర్గనుపాసించెను. ఆ పండితుని భక్తికి మెచ్చి కొంత కాలమునకు భగవతి దుర్గాదేవి కనఁబడి "ఓయి విప్రవరా! నీ యెడఁ గరుణగలదాననై నిన్ననుగ్రహింప నేతెంచితి. నీకోర్కె నెఱిఁగితి. ఇఁకఁ గొంత కాలమునకు నీకు నీ ధర్మపత్నియగు మామల్లదేవియందొక పుత్రుఁడు జనించును. అతఁడు సకల దుర్వాదిమతముల ఖండించి నీమనఃశల్యముఁ బాఁపువాఁడు. విశ్వ విఖ్యాతి నందువాఁడు కాఁగలఁడని వరమిచ్చి దేవి యంతర్హితయయ్యెను.

ఆయంబ చెప్పినట్లు మామల్లదేవికి సుతుఁడుద్భవిల్లెను. అతనికి శ్రీహర్షుఁడని పేరుగలిగెను. బాల్యమునందె శ్రీహర్షుఁడు మహామేధావి కాఁగలఁడన్న సూచనలు గన్పట్టుచుండెను. తండ్రి శ్రీహీరుఁడు ఆ పరాజయము హేతువుగ నానాటికిఁ జిక్కి వ్యాధికిలోనై కడకు మరణశయ్యనుండెను. అప్పుడొక నాఁడు శ్రీహీరుఁడు తన పుత్రుని శ్రీహర్షుని దగ్గఱకుఁ బిలిచి తనప్రక్కఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని యిట్లనియెను.

"నాయనా నేనెందుల కీయపమృత్యువు వాఁతఁ బడనున్నానో నీకుఁ దెలిసినదియే. నన్నానాఁడా పండితుఁడు వాదమున నోడించి పరాభవించుటయె దీనికిఁ గారణము దానికివగచి నలుగురిలోఁ దలయెత్తలేక లోలోఁ గుమిలి కుమిలి యీ దుఃఖముననే నేను బరలోకమునకుఁ బోఁబోవు

చున్నాను నాకు నీవు పుత్రుఁడవైనందులకు నిన్నొకటిచేయ నాజ్ఞాపించుచున్నాను. అది యేమంటివేని నిజముగా నీవు నా సత్పుత్రుఁడవైతేని నన్ను వాదమున నోడించి యవమానించిన యా పండితుని రాజసమ్ముఖముననే వాదముననోడించి నీవు జయముగొంటివేని అదియే స్వర్గముననున్న నాకు ఆత్మశాంతి గూర్పఁగలదు. ఏమితండ్రీ ఈ పని నాకై చేయగలవా చెప్పు మనవుడు శ్రీహర్షుఁడు, తండ్రీ! నేను తప్పక నీ యాజ్ఞ నేరవేర్తును. నిన్నానాఁడు జయించిన పండితునిజయించి కాని ఇచ్చటివారి మొగమింకఁ జూడను. నాయనా! ఇదే నా ప్రతిన. నీ పాదములంటి ఇదే ప్రమాణము చేయుచున్నాను, అని దృఢముగఁ జెప్పినంతనే శ్రీహీరుఁడు కుమారుని మాటలకు తన వైరి విజితుఁడైనట్టు భావించి కొంత మనశ్శాంతి నొందె కొంత తడవునకు కాలధర్మముచెంది స్వర్గ మలంకరించెను.

శ్రీ హర్షుఁడిప్పుడు తండ్రివియోగమునఁ బెల్లుకుందెను దిక్కులేనివాఁడయ్యెను బంధువులు సైతమీ బాలునికి సాయపడ వెంటనే రాకైరి. ఏర్పడినఁ గష్టములు దక్కునా. కర్తవ్య మాలోచింపవలెఁగాని కావున శ్రీ హర్షుఁడు తండ్రికిఁ బారలౌకికమగు పుత్రకార్య మెట్లో యొకభంగి కష్టముమీాద నేరవేర్చి తనకు మిక్కిలి సమీాపస్థులగు బంధువులఁ బ్రార్థించి తన కుటుంబభారమును వారి కొప్పఁజెప్పి తాను తపముసేయ నిశ్చయించుకొనెను. ఏలయనఁ దపముగదా అఘటనఘటనా

చేణము, కాని పితృవియోగజనుగు దుఃఖమొకవంక ఆయన
యవమానంపు దుఃఖమొక ప్రక్కఁబట్టి లాగుచుండ నొక
కొంత తడవేమియు చేయనేరక నిర్విణ్ణుఁడై యుండి కడ కా
కుందంతయు డించుపఱచి, తండ్రిమాట నేరవేర్చుసాధనమైన
విద్య నభ్యసింపఁ దొడంగెను. కొన్ని శాస్త్రముల నైతము
అధ్యయనము సేసెను. ఇంతలో నొక సద్గురువు తటస్థపడి
యీయనకుఁ జింతామణి మంత్రముపదేశించెను. అంత శ్రీ
హర్షుఁడతి నియమనిష్ఠలతో ఆ మంత్రానుష్ఠాన మొక యేటి
దరిం జేరి యచ్చోనున్న త్రిభువజనని, భగవతియునగు శ్రీ
గౌరిదేవి దేవాలయ మొుదుండనందు వసించి యా దేవీ
మూర్తియందు బద్ధావధానుఁడై యొక్కవత్సర కాలము దీక్షతో
సాగించెను.

ఇట్లొక తెఱపి లేక మంత్రమనుష్ఠించి మతియుః దపో
నిష్ఠ సాగించ మొదలిడనాతని కైదాఱువత్సరములట్లే గడచి
పోయెను. అంత గౌరీదేవి శ్రీహర్షుని దృఢభక్తికి మెచ్చుకొని
ప్రసన్నురాలై కన్పట్టి, వత్సా నీ తపస్సునకు ఉపాసనకు సంత
సిల్లి నిన్ననుగ్రహింప వచ్చితిని. వరము వేఁడుమన, తల్లీ నాకు
నీవు వరమిచ్చునట్లు ప్రసన్నవైతేని నాకు సంపూర్ణమగు
విద్యాప్రదానముతో నన్ననుగ్రహింపుమనియె భగవతి సంతు
ష్టయై యాతఁ డర్థించిన కోర్కెయట్లు వర మనుగ్రహించి
పోయెను.

అంత దుష్ప్రాపమైన వరముఁ బ్రాపించి శ్రీహర్షుఁడచిరకాలమునన తర్కాలంకారములందును వేదవేదాంగములందును సంగీతజ్యోతిషములందును మణిమంత్రాదులందును జక్కని విజ్ఞానము సంపాదించెను. ఈయన వైదుష్య మనన్యసామాన్యమైన దయ్యెను. ఆ పాండితీగరిమ ప్రభావమునఁ దర్కసంబంధమైన జల్పకథయందు ఈయనవాణి సర్వోత్కృష్టమై స్ఫురించెను రాజాస్థానములందీ మహానీయు పలుకుబడి పండితవరులు సైత మెఱుంగ సమర్థులు కాలేకపోయిరి.

పదంపడి శ్రీహర్షుఁడు లోకోత్తరమగునట్టి విద్యాప్రాభవమున నలంకృతుఁడయ్యు తనవాణి లోకులకజ్ఞాతమై బోధకు రాకపోగా ఈ అతివిద్య అవిద్యయైనదని మరల భారతి నుపాసించెను. తర్వాత వాగ్దేవి ప్రత్యక్షమై వత్సా! అతిప్రజ్ఞ నీకుదోషమేయైనది. కావున నీవు నిశీథవేళ శిరముఁ జన్నీటఁ దడిపి తడితలతోఁ బెరుగుద్రావి నిద్రింపుము దాన నీకుంగొంత కఫప్రకోప మావహిల్లి కొంత బుద్ధిమాంద్య మేర్పడును. పండితులు నీవాక్కు నందుకోఁగలరనెను.

అతఁడటుగావించి పూర్ణమనోరథుఁడై కాశీపట్టణమున కేతెంచి ఆ పురివెలుపలి గవనునందు నిలిచి రాజగు ఆ జయంతచంద్రునికి నేనన్నివిద్యలఁ గఱచి గడిదీఱితినని చెప్పి పంపెను. కాన్యకుబ్జేశ్వరుఁ డామాట విన్నంతనే తాను గుణైకపక్షపాతియగుట శ్రీహీర పండితు నోడించిన పండితుని

వెంటబెట్టుకొని నాలుగు వర్ణములవారు పరివారము దన్నుఁ బరివేష్టింప శ్రీహర్షుండున్న తావునకువచ్చి అటఁగొంతసేపు సభఁగావించె. శ్రీహర్షు గౌరవపురస్సరముగ నాదరించి సుఖాసీనుం జేసెను.

అప్పుడు శ్రీహర్షుఁడు జయంతచంద్రునిట్లు వర్ణించెను.

"గోవిందనందనతయా చ వపుఃశ్రియా చ
మాస్మిన్ నృపే కురుత కామధియం తరుణ్యాః
అస్త్రీకరోతి జగతాం విజయే స్మరః స్త్రీ
రస్త్రీ జనః పున రనేన విధీయతే స్త్రీ

ఓ తరుణులారా! ఈ జయచంద్ర నృపాలుఁడు గోవింద నందనుఁడనియు సొగసైన మేని సిరి గలవాఁడనియు ననుకొని యీ నృపునందుఁ గాముఁడను బుద్ధినుంపకుఁడు. ఏలయన జగములగెల్చి విజయముగొనుట యందు స్మరుఁడు (మన్మథుఁడు) స్త్రీలను అస్త్రీలనుగా (అస్త్రములుగా) చేయుచున్నాఁడు. అనఁగా యువకుల మోహింపఁజేయుటకై యువతుల నస్త్రములుగాఁజేసి వారిని మోహపెట్టుచున్నాఁడు ఈ నృపతియన్ననో జగములు జయించుటకు, అస్త్రీ జనమును స్త్రీలు గానివారిని (అస్త్రములుగల వీరులననుట) స్త్రీ జనముగా అబలలుగాఁ జేయుచున్నాఁడు. అనఁగా ఓడించుచున్నాఁడు.

అనునర్థముగల యీ శ్లోకము నుచ్చైస్స్వరమున గంభీరముగ వాక్రుచ్చి వివరించెను. అప్పుడు ప్రభువు, పరివారము ఆ పండితుఁడు (తండ్రివైరి) ఆ శ్లోకార్థమునకు మిగుల సంతసించిరి. శ్రీహర్షు నెల్లరు మిక్కిలి శ్లాఘించిరి.

తర్వాత శ్రీహర్షుఁడు తనతండ్రి నవమానించిన పండితు నోరగంటఁ గాంచుచు నీ క్రింది శ్లోకము చెప్పెను.

సాహిత్యే సుకుమారవస్తుని దృఢన్యాయగ్రహ గ్రంథిలే
తర్కేవా మయి సంవిధాతరి సమం లీలాయతే భారతీ
శయ్యావాస్తు మృదూత్తరచ్ఛదవతీ దర్భాంకురై రాశ్రితా
భూమిర్వా హృదయంగమో యది పతిస్తుల్యా
రతిర్యోషితాం.

మృదుమధురమైన కథావస్తువుగల కావ్యసాహిత్య రస విచారమునందుఁగాని చొరవలేనివారికిఁ దలదూర్పవలనుగాక ప్రమాణాదివాద కర్కశమైన న్యాయవర్ణనము తర్కించుట యందుఁగాని సన్నద్ధుఁడనై ప్రవర్తించుకటి నాయెడ భారతి లీలా విలాసముననే చరింపఁగలదు (అనఁగా సాహిత్య తర్కముల రెంటను దాను నిరాఘాటముగ వాదముచేయఁగలననుట.) ఎట్లనఁగా మెత్తని లేఁత చిగుళ్లతోను దర్భమొలకలలో మృదువుగ నుండునట్లు పఱచిన శయ్యగాని కఱకు ఱా నేలగాని యేది పతికి మనోజ్ఞమో అది యేకటా అంగనకు రతిగూర్చునది.

ఈ శ్లోకము విన్నంతనే శ్రీహర్షుని తండ్రివైరి వెఱఁగంది శ్రీహర్షుఁడజేయుఁడని యెఱింగి ఓ వాదీంద్రా నీవు భారతీసిద్ధుఁడవు నీకు సముఁడెవఁడు గలఁడన్న నిఁక నీకంటె నధికుఁ డెవఁడున్నాఁడు.

హింస్రాః సంతి సహస్రశోఽపి విపినే శౌండీర్య వీర్యోద్యతా
స్తస్యైకస్య పునః స్తువామహి మహః సింహస్య విశ్వోత్తరమ్
కేళిః కోలకులైర్మదో మదగజైః కోలాహలం రోహలైః
సంహర్షో మహిమైశ్చ యస్య మముచే సాహంకృతే
హుంకృతే.

కాననమందు మిగులబల్లిదములైన ఘాతుకమృగములు వేనవేలుగలవు గాని లోకోత్తరమైన పరాక్రమముగల సింహమునొక్క దానినే మనము స్తుతించెదము. మృగరాజ మెంతదనుక అహంకారముతోడి తన హుంకారముగావింపదో వరాహములక్రీడ మదగజముల మదము ఎలుఁగుబంట్ల కలకలము కాఱుదున్నల సంతోషము అంతవఱకే.

అని పితృవైరి తన్ను శ్లాఘించి తన తక్కువఁ దనము ప్రకటించుకొనుసరికి శ్రీహర్షుని కా పండితునెడఁ గ్రోధము శమిల్లెను. పగవీడెను.

తర్వాత జయచంద్రుఁడు శ్రీహర్షుంగాంచి పండితోత్తమా మీయెడఁ బ్రతివాదులు చెప్పఁదగిన మాట ఇదియే అంత నితరుంగాంచి ఓ శ్రీహీరవైరీ నీవెంత చక్కని సమా

యోచిత మెఱింగితివి. ఎంత ప్రయోజనము సాధించితివోయి యన్నంత శ్రీహర్షుఁడు తండ్రి విరోధిపై నీసు పూర్తిగ వీడుకొనెను. పండితు లిరువురు గాఢాలింగనము చేసికొని నెయ్యురైరి అట్లు ప్రభువు వారి నిరువురఁగలిపి తోడ్కొనిపోయెను. పిదప శ్రీహర్షునకు సుధాంశుధవళమగు సౌధమొండు మంగళప్రదములగు శ్రుతిమంత్రములతో దానమిచ్చెను. శ్రీహర్షుడు దానిం బ్రతిగ్రహించెను. మఱియు భూపాలుఁడు మహామేధావికి లక్షదీనారములఁగూడ నొసంగెను శ్రీహర్షుఁ డంతట నామేడ నివసించుచు మనఃశల్యము విడిపోవ శాంతచిత్తుఁడై సుఖజీవనము గడపసాగెను.

ఒకనాఁడు జయంతచంద్రుఁడు శ్రీహర్షుంగని కవిచంద్రా! వాదీంద్రా? నీ వేదైన నొక యపూర్వ ప్రబంధమును రచింపుమా అనెను. శ్రీ హర్షుఁడు రాజు ప్రార్థనము మేరకు రచించి నైషధమను మహాకావ్యమును (నిషధ దేశపు రాజగు నలమహారాజు చరిత్రమును) కల్యాణాంతముగను, శృంగారాద్యష్టను రసోల్బణముగను, మహాగూఢార్థముల వ్యంగ్యభావముచఁ బ్రకటించునదిగను, సారవత్తరముగు ప్రభునకుఁజూపెను. రాజా నైషధీయ చరితమునుజూచి సంతసించి కవి సార్వభౌమా! తమ కావ్యము లోకోత్తరము, అపూర్వమనుటలో సంశయములేదు. కాని దీని నీరసింపఁ బలువురు ప్రతిపక్షులు నెముకుచుందురు. కావున నట్టి యవకాశమట్టి పురోభాగులకుఁ గలుగనీక తాము మనోజ్ఞమగు తమ యీా కావ్యమును

కాశ్మీరమునందలి శారదాపీఠమునఁ బండితుల ప్రశంసల విన్పించి చూపి వారి మెప్పువడసి ఆ విషయ మా రాజుముఖమున లేఖవ్రాయించుకొని రండు, పొండు అనెను. మఱియు నెవ్వరేనేగ్రంథమేని తమ రచించినదున్న నది, లెస్సగనున్న దనుటకుఁ దార్కాణముగ ఆ శారదా పీఠమునందు వెలసి యున్న భారతీమూర్తి హస్తమునందుఁ దమ గ్రంథము నుంతురు. ఆ విగ్రహమున సరస్వతీదేవి సాక్షాత్తుగ మూర్తీభవించి యుండున దగుటంజేసి ఆ గ్రంథము సత్ప్రబంధమైనచోఁ దలయూపుటద్వారా బాగుగ నున్నదని సూచించును అది యసత్ప్రబాధమైనచోఁ దక్షణము హస్తమునుండి విసరివేయును. కవుల కావ్యముల బాగోగుల కిది యొకపరీక్ష. కాన తామట్లుచేయుట తమకు, నాకు, లోకమునకు శ్రేయమని నాతలంపనెను.

శ్రీహర్షుఁ డందులకు సమ్మతించి రాజు తనకు దారి బత్తెములకుఁ గావలసిన వస్తుసామగ్రి, రెండెడ్లబండి నౌకరియు వలయు సహాయులను సిద్ధముచేసి యీయఁగ వానితోఁ గూడఁబోయి కాశ్మీరముం జేరెను. మఱి యా శారదాపీఠముం జేరి యచ్చటికి పండితులకుఁ దన ప్రబంధము గనఁబఱచి వారు సమ్మతింప ఆపీఠమున నిత్యసన్నిహితయై వెలుఁగుచున్న సరస్వతీదేవి హస్తమునఁ దన ప్రబంధము నుంచెను. ఉంచి యునుంచకమును పే సరస్వతి యా కావ్యమును విసరికొట్టెను.

శ్రీహర్షుఁడదిగని ఏమి దేవీ, నీవు ముసలి వైనం దుననా ఏమి? నీకు మనస్సు చలించినట్లున్నది. నేను రచించిన ప్రబంధమునా నీవు పాఱవైచుట, ఏమి ఈ విచిత్రసరణి; ఏల నన్నిట్లవమానపఱచెదవు? అనినంత ఓయీ! పరుల మర్మములఁ బ్రకటించి భాషించువాఁడా! నీకుఁ దలంపునకు రాలేదా! నీ కావించినపని. భవద్రచితమైన యీ కావ్యమునఁ బదునొకండవ సర్గమున నన్నుఁగూర్చి యేమిచెప్పితివి.? అరువదాఱవ శ్లోకము జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొమ్ము, దమయంతీ స్వయంవరమునకువచ్చి ముచ్చటించుచున్న నన్ను :

"దేవీ పవిత్రిత చతుర్భుజ వామభాగా వాగాలపత్పు
నరిమాం గరిమాభిరామాం
ఏతస్య నిష్కృప కృపాణ సనాధపాణేః పాణిగ్రహా
ననుగృహాణ గుణం గుణానామ్"

చతుర్భుజు వామభాగమును బవిత్రముచేసిన వాగ్దేవి యని వర్ణించి నన్ను విష్ణుపత్నిగఁ బ్రకటనచేసి లోకమునందు నిరూఢమైన నా కన్యాత్వమునకు భంగముగావించితివి.

యాచకో వంచకో వ్యాధిః పంచత్వం మర్మభాషకః
యోగినా మప్య మీపంచ ప్రాయేణోద్వేగ కారకాః॥

యాచకుఁడు, వంచకుఁడు, వ్యాధి, మరణము, మర్మములంట భాషించువాడు అనునీయైదుగురు యోగులకు సైతము ఉద్వేజకారకములు అన్న దాని ననుసరించి నన్ను మర్మ

భేదముగు మాటాడి యవమానించితివి గదా. అందువలనఁ బాలుపైచితినని.

అప్పుడు శ్రీహర్షుఁడు వాగ్దేవి వాకొన్న మాటవిని దేవీ! నీ వొక యవతారమునందు నారాయణుని పతిఁ జేసి కొంటివి ఇట్లే పురాణములందు నీవు విష్ణుపత్నివిగ తెలియఁ బడుచున్నావు కావున నేనున్న సత్యముఁ దెలిపితివి. నిజము చెప్పిన నన్ను నీ వేలకోపింతువు నీ కోపించినంతమాత్రమున నీకలంకము వైదొలఁగునా ఏమమ్మా! అనెను.

అంత శారదాదేవి శ్రీహర్షు ధీరతకు మెచ్చుకొని యతని గ్రంథమును తాను స్వయముగ గ్రహించి యా సభా మధ్యమున ఆ మహాకావ్యము సర్వాంగసుందర మనిశ్లాఘించెను శ్రీహర్షుఁ డామాటపై ఆ పండిత బృందము గాంచి అయ్యలారా! ఈశారదాంగీకారమును మీ రాజగు మాధవ దేవునకుఁ జెప్పి యీ గ్రంథమును జూపింపుఁడు. మఱియు మీరు నీ గ్రంథము బాగుగ నున్నదని రాజునకుఁ జెప్పి యిది నిర్దుష్టము స్తుత్యర్హమున్న భావముతో నొక లేఖ మా జయంతచంద్రునకు మీ రాజుచే నిప్పింపుఁడని వారినిగోరెను.

భారతీదేవి కభిమతమైనదా కావ్యమని తెలిసినను నిజముగ సరసమా కావ్యమని తమకు నచ్చియున్నను ఆపండితు లీసుగొన్నవారై కావ్యము లెస్సగ నున్నదని తమ రాజుతో జెప్పరు; లేఖ నిప్పింపరు సరిగదా రాజునుసైతము దర్శింపఁ జేయరు.

ఇఁక నేమిచేయుటకు శ్రీహర్షునకుఁ దోఁచ లేదు. ఇంకను జాఁతముగదా యని కొన్ని మాసము లచ్చటనే యుండెను. తాఁదెచ్చుకొన్న బత్తెమంతయు వ్యయమాయెను. సహాయులు ముందుగనే మరలిపోయిరి. బండిని, ఎడ్లనుగూడ విక్రయించి ఆవిత్తమున గొంతకాలముఁ గడపెను. ఇంకఁ గొన్ని దినములకు మాత్రమే భుక్తి జరుగునంత రొక్కము మిగిలియుండెను. ఎంత గొప్పవాఁడును గాలము గానియప్పు డేమి చేయగలఁడు. కుజనుఁడు కుందును. సజ్జనుఁడు విధిపై పరీత్యమని భగవంతుని స్మరించునుగాదే.

అట్లు రొకనాఁ డాకవితల్లజుఁ డచ్చటి నదీతీరమును జేరి యచ్చట నొక దేవాలయము సమీపమున గూర్చుండి రుద్రజపము చేసికొనుచుండెను. ఆచెంత నొక బావియుండ దాన నీరు తోడికొనుటకు ఊరినుండి యిరువురు చేటికలు (పరిచారికలు) మిగులత్వరతో వచ్చిరి. నీరు చేఁదుకొనుటలో నేముందు నేముందని వంతులు వేసికొనిరి. అందుపై వారికి వాదులాట యేర్పడెను. అది కొంసకు ముదిరి తిట్లాటకు నై పండి కొట్లాటయైనది. వారొకరొకరి శిరోజములఁ బట్టికొని చేఁతులతో బాదుకొనిరి బాగుగ వ్రేటులుదిని కినుక హెచ్చి రోసముతోఁ బోయి రాజకులమున నభియోగము గావించిరి.

రాజు మాధవదేవుఁడు వారింగని మీరు కలహించు నప్పుడట సాక్షి యెవఁడైన నున్నాఁడా అని ప్రశ్నించెను.

వారు విప్రుఁడొకఁడు జపతత్పరుండచ్చట నుండుట యెఱిగించిరి. రాజుద్యోగులఁ బంపి వానిఁ దోడి తెండన వారుపోయి శ్రీహర్షుఁగొని తెచ్చిరి. నృపాలుఁడా మహామేధావిం గాంచి ఆర్యా వీరితగవు తీర్పవలసియున్నది. వీరిలో నెవరిది తప్పు, ఎవరిది యొప్పు అను విషయము మీరు దయచేసి చెప్పెదరా అనికోరెను.

అంత శ్రీహర్షుఁడు గీర్వాణమలో భాషించుచు ప్రభూ, నేను వైదేశికుఁడను నాకు ఈ దేశభాషరాదు. కాన వీరి నయానయముల నేర్పరించి చెప్పవలంతినిగాను. కాని ఈ చేటికలిరువురు వివాదపడి మాట్లాడుకొన్న ప్రాకృతభాషా శబ్దము లెట్లట్ల మీకు నివేదింతును. దానిపై మీరు తీర్పు సెప్పుడని, ఆ పరిచారికల కలహాభాషణమును, ఆ శబ్దములఁ గొన్ని వందల సంఖ్య వాని మొదలుతుదల క్రమము దప్పక యొప్పగించెను. దానికి రాజచ్చెరువడి ఎవరవయ్యా నీవు యింత మేధావివి? ఏమి నీప్రజ్ఞ! అని శ్లాఘించి ఆదాసీద్వయమును దప్పొప్పుల నిర్ణయించి వారికిఁ దగుశిక్ష విధించి వారిఁ బంపివైచెను.

తర్వాత ఈయన యుదంతమంతయు నెఱుంగ వేడి మరల శ్రీహర్షుఁగాంచి మహానుభావా నీవెవఁడవు. పండితశిరోమణివిగ నున్నావన శ్రీహర్షుఁడు తన కథయంతయుఁ బూసగ్రుచ్చినట్లు రాజునకు నివేదించి, ప్రభూ! మీ శారదా

పీఠ పండితు లాచరించిన దౌర్జన్యమునం జేసి యీ పురమున నిట్లు దుఃఖ మనుభవించుచున్నా ననెను. ఆ క్రమమంతయు నెఱింగి రాజా పండితుల రప్పించి మీ రేమి మిక్కిలి మూఢు లుగనున్నారు. ఇట్టి పండితచంద్రుఁడు గన్పట్టినంత నే స్నేహాము చూపకున్నారు ?

వరం ప్రజ్వలితే వహ్నౌ వహ్నియానేహితం వపుః
ర్న పున ర్గుణసంపన్నే కృతః స్వల్పోఽపి మత్సరః
వరం సా నిర్గుణావస్థా యస్యాంకోఽపి నమత్సరో
గుణయోగేతు వైముఖ్యం ప్రాయః స్సుమనసామపి.

గుణవంతునెడ స్వల్పముగఁ గావించు మత్సరముకంటె మండుచున్న నగ్గిలోబడి శరీరము దొఱంగుట మేలు. మంచి మనస్సుగలవారికి తఱచుగా గుణముగల వానిపై వైముఖ్యము చూపుటకంటె మంచి చెడ్డలంటని నిర్గుణావస్థ లగ్గుగాదా. కావున మీరెల్లరు నిజముగ దుష్టులు. ఇఁకనైన మీ దౌష్ట్యమువీడి పశ్చాత్తాపమొంది ఈ మహానీయునిఁ గవిచక్ర వర్తిని మీ గృహములకుఁ బిల్చుకొనిపోయి యొక్కొకరును సత్కరింపుఁడని యానతిచ్చెను. అంత మన శ్రీహర్షుఁడు.

" యథాయూన స్తద్వత్పరమ రమణీయాఽపి రమణీ
కుమారాణా మంతఃకరణహరణం నైవ కురుతే
మదుక్తి శ్చేత శ్చే న్మదయతి సుధీభూయ సుధియః
కిమస్యా నామ స్యా దరసపురుషారాధనపరైః "

యువకుని కంటికి మిగుల సొంపుగూర్చు చెలువ బాలుర డెంద మెట్లానందపఱచఁగలదు. నా వాణి మంచి బుద్ధికైనచో అమృతమై మనస్సు మత్తిలఁ జేయును. ఆనావాణి అరసికు లగు పురుషుల నారాధింప నాసక్తులైన వీరి నెట్లు సంతోష పెట్టఁగలుగును ?

అని అను శ్రీహర్షువాక్యములు విని వానియందు లక్ష్య ముంచి రాజునానతి శిరసావహించి మహాకవి తమ గృహము లకుఁ గొంపోయి యొక్కొక్కరును జక్కగ సత్కరించి తమ చెట్టసేఁతకు సైరింపుఁడని కవీంద్రునిఁ బ్రార్థించి యాయన సంతసింపఁజేసి రాజసమ్ముఖమునకుఁ దోడుకొనివచ్చి నిల్పిరి.

మాధవదేవుఁడును శ్రీహర్షుని ప్రబంధము చక్కగ నున్నదని జయంతచంద్రునికి లేఖ వ్రాసియిచ్చుచు మహాకవినిఁ బూజించి ధనాదికమున గౌరవించి పంపెను. శ్రీహర్షుఁ డాభంగి తనకోర్కె నేరవేరవచ్చి తనరాజును జయచంద్రుని గాంచి లేఖ యొసంగెను ఆ నృపుఁడు కవివలన సంగతియంతయు విని మిక్కిలి సంతసిల్లెను. అదిమొదలు నైషధీయ చరితము లోకమునందు ప్రచారము పొందెను.

శ్రీహర్ష కవిచంద్రుఁ డా జయచంద్రుకడనేయుండి ఖండనఖండఖాద్యాది గ్రంథముల రచించుచుండెను. అట్టితఱి యొకప్పుడు జయంతచంద్రుని ప్రధానులలో నొకఁడు పద్మా కరుఁడను వాఁడు బుద్ధిశాలి శ్రీ అణహిల్లపురములకుఁ బోయి

యుండెను. పురము వెలుపల నొక సరస్తీరమున గుడ్డలు దికి చాకివాండ్రు ఆఱవేసియుండిరి. వానిలో నొక పట్టువలు వపై దుమ్మెదలు మొగలిపూవునందు వలె వ్రాలియుండుటం జూచి యా దుకూలము పద్మసుగంధ మగుట యెఱింగి దీని ధరించు చేడియ తప్పక పద్మినీజాతిదై యుండునని యూహించి యాచాకలిం గొంత ధనాదికమున నలరించి యావలువ ధరించు నింతిని నాకుఁ జూపుము యని యడిగెను. రజకుఁ డందుకు సమ్మతించి నాటిసంజవేళ నామంత్రిం దోడుకొని పోయి యొక హర్మ్యమున వసించు శాలాపత్నిని (సాలెవనిత) పఱివియుక్తను ఎలజవ్వనమున వెలయుదాని నందచందముల నెనలేని దాని సూహావదేవి యను పేరుగలదానిఁ జూపి చనెను. పద్మాకరుఁడా సురూపతోఁ గొంత ముచ్చటించి యిట్టి వనిత మనజేనికాంతగ నున్నఁ జాలమెఱుఁగుగ నుండు నని తలంచి యామెను సమ్మతింపఁజేసి యాప్రోలినేలు దొర కుమారపాలితుని కాసంగతిఁ జెప్పి యాయన యనుమతింపఁ దాను సోమనాధపురయాత్ర పూర్తి చేసి కొని వచ్చువాఁ డామెం దోడ్కొని వచ్చి జయంతచంద్రుసకు భోగకాంతఁ గావించెను. రాజా సూహావదేవియం దుద్వేలమగు ననురాగ మున వర్తిలుచుండెను.

ఆ సూహావదేవి సకలశాస్త్రములందు విజ్ఞానము గడించి చక్కని వైదుష్యము సంపాదించి కలాభారతి యన్న బిరుదమున జగత్ప్రసిద్ధిఁ జెందియుండెను. మఱియ నా విదు

షీమణి మిక్కిలి గర్వితయైయుండెను. మన శ్రీహర్షకవి సైతము నరభారతి యన్న పేరు వడసియుండెను ఈ మహా నీయునికా బిరుదముండుట సూహావదేవికి సహింపరాని దయ్యెను. ఒక్కనాఁ డామె శ్రీహర్షుని పిలిపించి లెస్సగ సత్క రించి సంతుష్టుం జేసి నీవెంతటివాఁడవనెను. నేను కళాసర్వజ్ఞుఁ డననెను. అంత నాభామిని నీవట్లు సర్వజ్ఞుఁడవైనచో నాకు కాలిజోడు కుట్టి తెమ్ము, చూతముగా నీప్రజ్ఞ యనెను. కాలి జోడు కుట్టుట తెలియదన్నచో తనసర్వజ్ఞత్వమునకు భంగము వచ్చి అజ్ఞతాదోషము తన్నంటుకొనును. వాని నిర్మించెద నున్న బ్రాహ్మణధర్మమునకు నీచత ప్రాపించును. తన్నిట్టి నీచంపుఁబనికి నాపె వినియోగించునని యాయన తలంచి కూడ నెఱుంగఁడు. సరి కానిమ్మని యాచెలి యానతి నంగీ కరించి శ్రీహర్షుఁడు చెట్టుపట్టలతోను నారతోను ఒక చక్కని పాదరక్షలజత సిద్ధముచేసి చేతఁబట్టుకొని యా సూహావదేవి నగరివాకిటికి వచ్చి యామెకుఁ జెప్పిపంపెను ఆమె నిజాయ తితో వచ్చి నిలువంబడుడు శ్రీహర్షుఁడు తనకన్నులు నలు వంకల బెదరుచూపులు చూచుచు చలించుచుండ దేవీ నీకిదె చెప్పులజత కుట్టితెచ్చితివి. కాళ్లఁ దొడిగికొనుము, అని వాని నట నుంచి ఇట్టి పనిసేతకు నేను మాదిగవాఁడ నైతిని, నేను నిల్చినచోట నీరు చల్లింపుఁడని చెప్పుచు మరలిపోవుచు జయంతచంద్రు దివాణమున కేఁగి రాజా నీప్రియురాలి కొంటె చేష్ట యిట్టిది నాపైఁదగిలెను. నేనిక నిటనుండ నురవుగాదు.

నీకు జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితినని చెప్పిపోయి గంగయొద్దుసేరి సన్యాసము గ్రహించెను.

సూహవదేవి పగసాధింపు

జయంతచంద్రుడు రాజ్యభ్రష్టుఁడగుట

రాజశేఖరుఁడను మహాకవి (క్రీ. శ. 1348) పదునాల్గవ శతాబ్దమున నున్నవాఁడు. తన ప్రబంధకోశమున పై వృత్తమే గాక ఈ క్రిందఁజెప్పు విషయమునుగూడ వ్రాసియున్నాడు.

ఆ సూహవదేవి జయచంద్రుని తన వశముచేసి తానే మహారాజ్ఞియై రాజ్యవ్యవహారములందుఁ బాల్గొనుచుండెను. ఆమెకు కాలక్రమమున నొకకుమారుఁడుగలిగి వర్ధిల్లి యౌవనముం బ్రాపించి దుర్నయపరుఁడై యుండెను. ఈ జయంత చంద్రునికి విద్యాధరుఁడని మంత్రి యొకఁడు గలఁడు. అతఁడు చింతామణి, వినాయకుల నుపాసించి వారి యనుగ్రహమున స్పర్శవేధి (అన్ని లోహముల బంగారుచేయునది) యగు నొక శిలను ప్రసాదముగఁ బడసియుండెను. దాని ప్రభావమున నాతఁడొక్కపతి 8800 గురు విప్రులకన్న ప్రదానముగావించి అపరయుధిష్ఠిరుఁడన్న ప్రఖ్యాతి నొందెను. ఇట్లే యాతఁడు జీవితకాలమున అన్నదానము నిరంతరము సేయుఁవాడు. ధర్మపరుఁడు గావున రాజున కతనియెడ గౌరవము మెండు. ఒకనాఁడు రాజు తనరాజ్య మెవ్వరికిఁ బట్టము గట్టవలెనని

యీ విద్యాధరుని సలహా అడిగెను. ఆ మంత్రి రాజుతో రాజా ఎవరికిత్తునని నీవేల సందేహింప? నీ సత్పుత్రుఁడగు మేఘచంద్రునకు రాజ్యము పట్టము గట్టుమనెను. రాజందులకు సమ్మతించి మేఘచంద్రు సామ్రాజ్యమున కధిపతిం జేయఁ బ్రయత్నించుచుండెను.

ఈ యుదంతము సూహావదేవి చెవికెక్కెను. ఆమె గడు క్రుద్ధయై తన కొమరునికి రాజు పట్టముగట్టక పోయెనుగదా యని యీసు వహించి యెట్లయిన మేఘచంద్రునికిఁ బట్టము గట్టనీకుండ చేయవలెను. రాజును పదభ్రష్టుని జేయవలెనని సంకల్పించుకొనెను. తాను మహారాజ్ఞి, ధనాఢ్య, స్వతంత్రస్వేచ్ఛా ప్రవర్తనయై యున్నందునను కోపమినుమడింపఁ దన ప్రధానులఁబిలిచి తక్షశిలాధిపతియగు సురత్రాణుని కాశిపై దండెత్తి రావలసినట్లు చెప్పవలసినది. అతనికి ప్రతి మజలీకి సపాదలక్ష (లక్ష యిరువది యైదువేలు) దీనారములఁ జెల్లింతుమని చెప్పి దండయాత్ర దరలి రమ్మని చెప్పిపంపెను. వారట్లుపోఁగ యా సురత్రాణు యుద్ధ సన్నద్ధుం జేసికొని కతిపయ ప్రయాణములఁ గాశి ముట్టడింపఁ జనుదెంచుచుండిరి. ఈ సంగతి యెట్లో విద్యాధరునకుఁ జారుల మూలమున దెలియరాగా రాజుంగని యాతఁడు సూహావదేవి నిన్ను నీ కుమారుని హతమార్చ పన్నుగడ పన్నినది. అది క్రియోన్ముఖమై సురత్రాణుఁడు నీపై దండెత్తివచ్చుచున్నాడు. నీవు జాగరూకుఁడవగుమని ప్రబోధించెను. రాజు, దేవి నాకువల్లభ, అట్లెన్న

టికిఁ జేయదనియు నీవు విన్నది అసత్యమని కూడననెను. పైగా తన్ను తిరస్కరించెను. ఎంత చెప్పినను రాజు వినఁడయ్యెను. అప్పుడు మంత్రి విద్యాధరుఁడు చేయునదిలేక అక్కటా రాజింత మూఢుఁడయ్యెనే, రాణిని జూతమా బలవతి, అవివేకిని, పలుకుబడిగలది. ఈ యమ చెయిదమున రాజు మరణము తప్పదు రాజు మృతికన్న నేను ముందుగనే ఈ శరీరమీఁగుట మేలుగదాయని వచ్చి యా రాత్రి నింటనెట్లో గడపి మరుసటిదినమునఁ బ్రొద్దుటివేళ రాజవీథియందుఁ జనుచుండెను. ఆ విద్యాధరమంత్రికి ఎదుర నొకపిండిముద్దను జేపట్టినవాఁడు వచ్చెను. ఆ పిణ్యాకము దినఁగోర్కి కలిగి కొంతదాని గ్రహించెను. మఱి కొంతదూరము పోవుసరికి చీలిన సెనగల గంపనుండి సెనగలు రాలుచుండెను. వానిం గూడఁ దినవలెనని మంత్రికి నోరూరెను. ఈ రెండు గోర్కెలును దనకు జేటుమూడ్చునవని నిశ్చయించుకొని రాజుంచేరి రాజా నాకీజీవితముపై నాస వీడినది. నేను గంగాజలములఁ బడి చత్తును. నీ సెలవుగోర వచ్చితిననెను. అంత నోయీ మంత్రి నీవు చత్తువేని మేము హాయిగ సుఖపడెదము. మా చెవులు చిల్లులువోవకుండును. పోపొమ్ము అనెను. హితవచనము వినమి. చెడుదారిపోక, మంచివానిఁ జెట్టగఁగాంచుట, గురుజనుల నవమానించుట అనునవికదా మృత్యువుయొక్క పూర్వరూపములని రాజునెడ ప్రీతివదలుకొని మంత్రి విద్యాధరుఁడు గంగాజలములందు దిగి నిలువంబడి తనకులపురో

హితుం బిలిచి దానమిత్తు రమ్మనెను. అతఁడు జేయిజాపిన ఆస్పర్శవేధి పాషాణమును (జాతిని) పురోహితుచేత విడి మంత్రి జలముల మునింగి మృతిజెందెను పురోహితుఁడా శిలాతత్త్వ మెఱుంగక మంత్రి యీ జాయిదానము చేసినాఁడేమి యని విసుగుగొని ఆ జాతిని ఆ గంగాంబువుల బాఱవైచిపోఁగెను

తర్వాత సురత్రాణుఁడు చండ ప్రచండ భేరిధ్వానము లతో కాశీనగరము ముట్టడించి జయచంద్రునిఁ జెరవట్టెను. కాశీనగరము యవనుల వశమయ్యెను. తర్వాత జయ చంద్రుఁడు హతమయ్యెనో మృతిచెందెనో మనకు దెలియ రాదు. ఇది జయచంద్రుని తప్పుగాదు. "వినాశకాలే విప రీతబుద్ధిః" అనికదా ఆర్యులంద్రు. అందుకు సరిగనే ఈతఁడు ప్రవర్తించెను.

శ్రీ హర్షుని కాలము

ఈ జయంత చంద్రుఁడు. విక్రమశకము 1243 వ సంవత్స రమ్మున ఆషాఢ శుద్ధ సప్తమి భానువాసరమునాఁడు వారణాసి యందు గంగలోఁ గ్రుంకులిడి హరిహరులఁ బూజించి దేవర్షి పితృతర్పణములఁ జేసి తాను తన పెద్దలు కృతార్థులగుటకు, కామోలియను గ్రామమును, భారద్వాజగోత్రుఁడును, రావుత ఆడలే పౌత్రుఁడు రావుత శ్రీ ధుండా పుత్రుఁడునగు దోడా రావుత్త అణ్ణంగుఁడను విప్రునకు దానము చేసియున్నాఁడు. కాబట్టి ఈ ప్రభుని కాలమే శ్రీ హర్షుని కాలము చున్నది. కాఁబట్టి శ్రీ హర్షుఁడు క్రీస్తుశకము (1187 సంవత్సరము)

పండ్రెండవ శతాబ్దము ఉత్తరార్థమున నుండెననుట స్పష్టముగ చున్నది.

ఇది యిట్లుండఁ బలువురు విమర్శకులు శ్రీహర్షుఁడ 8–వ శతాబ్దమువాఁడగు శంకర భగవత్పాదులకు వారి శిష్యు లకు సమకాలికుఁడని సమర్థింపఁ జూచుచున్నారు. మఱి కొందఱు వాచస్పతిమిశ్రుఁడు, ఉదయనాచార్యుఁడు, మమట్ట భట్టు, లోనగువారికి సమకాలికుఁడనియు వ్రాయుచున్నారు. వాని సత్యాసత్యము లటుండ వారు చెప్పినట్టి యుక్తులు చదు వరులకు వినోదముగ నుండునని యిట వ్రాయుచున్నాను.

వీరిలో ఆదిశంకరులకాలము క్రీ. శ. 8–వ శతాబ్దమని పెక్కురు సిద్ధాంతము చేసియున్నారు.

శ్రీ శంకరాచార్యులవారు భారతదేశము సంచారము చేసి దుర్మతముల ఖండించి అద్వైత మతస్థాపనము చేసిరి. ఇది జగద్విదితము. వీరి చరిత్రమును ఆనందగిరి, మాధవ విద్యారణ్యులు లోనగువారు శ్రీశంకర విజయమును పేర వ్రాసియున్నారు. ఈ మాధవవిద్యారణ్యులు శంకరవిజయము వ్రాయలేదనియు, ఇప్పుడు వారి పేరఁ గన్పట్టు శంకరవిజయము వ్యాసాచలకవియను ఉద్దండ పండితుఁడు వ్రాసినదనియు నిట్లు మన కుదాహరణీయమగు శంకరవిజయ కర్తృత్వమున నే [illegible]దా యున్నది. అది యటుండనిండు. ప్రస్తుతము మనకు [illegible] శంకరవిజయములో శంకరాచార్యులు శ్రీహర్షుని వాదమున [illegible]నని తెల్పు నొక శ్లోకముగలదు. చూడుఁడు.

పటుయుక్తి నికృత్త సర్వశాస్త్రం
గురుభట్టోదయనాదికైరజయ్యం
సహి ఖండనకార మూఢదర్పం
బహుధా వ్యుద్య వశంవదం చకార॥

(శంకరవిజయం సర్గ 15 శ్లో 157)

తన యుక్తిపాటవమున సర్వశాస్త్రముల సిద్ధాంతముల ఖండించినవాఁడును, పూర్వమీమాంసాప్రవర్తకులగు కుమారిలభట్టు, ప్రభాకరుఁడు లోనగువారికిని న్యాయదర్శన పారంగతుఁడగు ఉదయచార్యులకును అజయ్యుఁడును (జయింపరాని వాఁడనుట) (మీమాంసాదర్శనమును, న్యాయదర్శనమును ఈ శ్రీహర్షుఁడు ఖండించియున్నాఁడు అని భావము.) ఖండన ఖండఖాద్యమను గ్రంథమును రచించినందున మెండుకొన్న గర్వముగలవాఁడు నగువానిని (శ్రీహర్షునని అధ్యాహార్యము, అట్లే వ్యాఖ్యాతలు) మిక్కిలి వాదమున వాదించి వశపఱచుకొనెను. (ఆదిశంకరులు కర్త), ఇది ఆ శంకరవిజయకర్త కావ్యవినోదమునకై వ్రాసినట్లే కన్పట్టుచున్నది. ఇట్లే పెక్కు మతస్థులను (ఆకాలమున లేనివారిని) జయించినట్లు చెప్పినారు. కాని యది ఆయా మతప్రవక్తలగువారి శిష్యప్రశిష్యులను శంకరులు జయించి వారి మతములఖండించి తమ మతముల నెలకొన్న విషయమే ఇట ప్రధానముగాని వేరుగాదు. కావున నట్లాసందర్భమున సరిపెట్టుకొన్న దోషము లేదు.

శంకరుల శిష్యులు శ్రీహర్షుని సమకాలము వారినిఁగా జేసి కొంద ఱీ యుక్తి నొకదానిఁ జెప్పుచున్నారు.

ఒకప్పుడు శ్రీ శంకరుల శిష్యులు శ్రీహర్షునితో వాదము సల్పబోయిరి. వారు పోయిన సమయమున శ్రీహర్షుఁడెత్తైన మేడపై నొక తూఁగుటుయ్యెలలోనుండి యూఁగుచు వారిఁ జూచి లేచి వారిని గౌరవింపడయ్యెను. అట్లు శ్రీహర్షుఁడు తమ్ము మర్యాదతోఁ జూడకుంటఁజూచి శ్రీశంకరుల శిష్యులు గినుక నెంది "అత్యుచ్ఛ్రియః పతనహేతుః" (పై నుండుట క్రింద పడుటకే) అనిరట. అందులకు శ్రీహర్షుఁడు, "ధ్రువే అవ్యాప్తిః (కారణము మీరన్నది ధ్రువునందు అన్వయించదు. అనఁగా ధ్రువుఁడు (ధ్రువ నక్షత్రము) సూర్య చంద్రసప్తర్షి నక్షత్రమండలముల కన్నింటికి పై నుండునది.) అట్లు మిగుల నెత్తుననున్నను క్రిందఁబడఁడుగదా అని అనెనట. అందులకు వారు "ప్రళయేతస్యాపి పతనసంభవః" ప్రళయమునందు అతనికి (ధ్రువునికి) గూడ పతనము సంభవించును అనిరట. అందుమీద శ్రీహర్షుఁడు "తదా సర్వేషాం పతనమేవ" అప్పు డన్నింటికి (ఉచ్చనీచలు లేకనుట) పతనమేకదా అని వారి నిరుత్తరులఁ జేసెనట ఇది వారికి సమకాలము అనుట మతి వాచస్పతిమిశ్రునకు శ్రీహర్షుఁడు సమకాలమువాఁడను వారు కొందఱు.

ఈ వాచస్పతిమిశ్రుఁడు ఘనపండితుఁడు. ఈతఁడు షడ్దర్శనములందును ముఖ్యగ్రంథముల వ్రాసియున్నాఁడు. శంకరాచార్యులవారు వ్రాసిన బ్రహ్మసూత్ర భాష్యమునకు భామతి యను పేర నొక సుప్రసిద్ధమైన కూలంకషమగు స్వతంత్ర వ్యాఖ్య వ్రాసిన మహాపండితుఁడితఁడు. ఈయన భామతి [illegible], కల్పతరు, పరిమళాది వ్యాఖ్యానము లుద్భవిల్లి

యున్నవి. ఈయన, గౌతముని న్యాయదర్శనమునకు (సూత్రములు) ఉద్యోతకరుఁడను పండితుఁడు వ్రాసిన వార్త్తికములకు న్యాయవార్త్తిక తాత్పర్య టీక అను వివరణ గ్రంథమును నిర్దుష్టముగ వ్రాసియున్నాఁడు. ఈ గ్రంథమునకే ఈయన కించుక యీవలివారగు ఉదయనాచార్యులవారు తాత్పర్య పరిశుద్ధియను వివరణ గ్రంథము వ్రాసియున్నారు. ఈ వాచస్పతి మిశ్రుఁడు, న్యాయసూత్రములకు న్యాయసూత్ర సూచీ నిబంధనము అనుదాని రచించుచు దాని రచనాకాలమును, దాని కడపట:

న్యాయసూచీ నిబంధోఽయ మకారి విదూషాం ముదే
శ్రీవాచస్పతిమిశ్రేణ వస్వంక వసువత్సరే.

అను శ్లోకమునఁ దెల్పియున్నాఁడు కాగా ఈయన కాలము శాలివాహనశకము 898–వ సంవత్సరమగుచున్నది. దీనింబట్టి ఈయన కాలము క్రీ. శ. పదియవ శతాబ్దము (976) అగుచున్నది. ఇంకను మఱియొక విశేషమేమనఁగా శ్రీవాచస్పతిమిశ్రుఁడు శ్రీహర్ష రచితమగు ఖండనఖండ ఖాద్యమును ఖండించినట్లు చెప్పుచున్నారు. కావున శ్రీహర్షుఁడు శ్రీ వాచస్పతిమిశ్రునికి సమకాలమువాఁడందురు. ఇది పొసఁగుటలేదు. చూడుఁడు: శ్రీ హర్షుఁడే తన ఖండనఖండఖాద్యము చతుర్థపరిచ్ఛేదమున వాచస్పతిమిశ్రుల మతము నుద్ఘాటించి విమర్శించియున్నాఁడు. కావున 10–వ శతాబ్ధమువారగు వాచస్పతిమిశ్రునకు శ్రీహర్షుఁడు 12–వ శతాబ్దమువాఁడు సమకాలీనుఁడగు నట్లు లేదు.

పైగా ఉదయనాచార్యులకు శ్రీహర్షుఁడు సమకాలము వాఁడని కొందఱు చెప్పుదురు. ఈ ఉదయ నాచార్యులవారు వాచస్పతిమిశ్రులకు కొంచెము ఈవలివారని ముందే చెప్పి యున్నాను. ఈ మహనీయుఁడు న్యాయదర్శన పారంగతుఁడు. ఆ కాలమున నింతటి పండితుఁడు లేఁడన్న నది అతిశయోక్తి కాదు. ఈయన న్యాయకుసుమాంజలి చార్వాకాది దుర్మతముల ఖండించుచు ఆస్తికతను గూర్చు గ్రంథమును రచియించి యున్నారు. ఇంతియగాక లక్షణావళి లోనగు పెక్కు గ్రంథముల రచించిరి. వీరు తమ లక్షణావళియను గ్రంథమున దాని రచనాకాలము విస్పష్టము గావించి యున్నారు. కనుఁడు :

తర్కాంబరాంత ప్రమితే ష్వతీ తేషు శకాంతరే।
వర్షేషూదయన శ్చక్రే సుబోధాం లక్షణావళీం॥

దీనింబట్టి వీరికాలము శాలివాహనశకము 906 వ సంవత్సరమగుచున్నది. కావున క్రీస్తుశకము 10 వ శతాబ్దము కడపట (984) వీరి యునికియని తెలియుచున్నది. ఈ యుదయనాచార్యులవారే శ్రీహర్షుని తండ్రియగు శ్రీహీర పండితుని వాదమున నోడించి యవమానించినవాఁడని చెప్పు చున్నారు. అట్లు యని యొప్పుకొందుమన్న శ్రీ హర్షుఁడు ఉదయనాచార్యుల న్యాయకుసుమాంజలిని తన ఖండనఖండ ఖాద్యమున బహుధా ఖండించియున్నాఁడు. ప్రథమ పరిచ్ఛేద మున ఉదయనకృతలక్షణఖండనమను పేరు గలవానిదగు

దీనింబట్టి శ్రీహర్షునికిఁ బూర్వుఁడే ఉదయనాచార్యుఁడని తెలియఁగలదు సమకాలముననే ఖండనాదులు గ్రంథముల కెక్కుటయుఁ గలదన్నను సరిపడదు.

ఇంకను శ్రీహర్షుఁ డుదయనుని గలిసికొన్నప్పుడు వారి కిరువురకు జరిగిన సంవాద మీ శ్లోకమని యొక శ్లోకము నుదాహరించుచున్నారు.

కింగవి గోత్వ ముతాగవి గోత్వం
యది గవిగోత్వం నహిమయి తత్త్వం
అగవిచ గోత్వం తవయది సాధ్యం
భవతు భవత్యపి సమ్మతి గోత్వమ్ ॥

ఓ యీ గోవునందు గోత్వము (గోవుధర్మము) గలదా. అ గోవునందు (గోవుగాని దానియందు) గోత్వముగలదా? గోత్వము గోవునందున్న దుంటివేని ఇఁక నీయం దేతత్త్వము నుండదు. మఱి ఆ గోవునందు గోత్వమున్నదందువేని నీయందు సైతము గోత్వము సిద్ధమగుచున్నది.

ఇట్లు చెప్పి యుదయనాచార్యులకు శ్రీహర్షుఁడు సమకాలమువాఁడని నిరూపింతురు. కొందఱు కావ్యప్రకాశిక వ్రాసిన మమ్మటభట్టునకు శ్రీహర్షుఁడు సమకాలీనుఁ డను చున్నారు. ఈ మమ్మటభట్టు క్రీ. శ. పదునొకండవ శతాబ్దము పూర్వభాగముననుండిన భోజరాజునకు సమకాలము వాఁడు (1020). ఒకప్పుడు శ్రీహర్షుఁడు తన నైషధీయ చరితము తీసికొనిపోయి అలంకారికులలో నుత్తమశ్రేణికిఁ

చెందినవాఁడైన యీ మమ్మటభట్టునకుఁ జూపెననియు, అతఁ డందుమీఁద శ్రీహర్షా కొంతముందుగ ఈ నీ కావ్యమును నాకుఁ గనఁబఱచియుండిన నా కావ్య ప్రకాశికయందలి దోష ప్రకరణములోని లక్ష్యములకుఁ బ్రబంధములను వెదుక వలన నంత శ్రమయుండెడిది కాదుగదా అని నైషధముమీఁదఁ దసి అభిప్రాయమును వెలిబుచ్చెనట అనఁగా శ్రీహర్షు నైషధ మంతయు దాదాపు తప్పులతడకలతో నిండియున్నదని చెప్పె నని భావము ఇది ఎంతవఱకు నమ్మఁదగినదో శ్రీహర్ష నైషధ మామూలాగ్రముగఁ జదివిన బండితులు పై మమటున్ని వాక్యము విశ్వసింతురా? ఇది యొక కల్పితగాథ యని పింపకపోదు.

మఱియు అహమదాబాదు సమీపమునందలి ఢోలక గ్రామనివాసి చాండూ పండితుఁ డొక్కఁడు నైషధమునకు మొదట వ్యాఖ్యవ్రాసినవాఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. ఆయన వ్యాఖ్యరచనా కాలము విక్రమశకము 1353వ వత్సరమని తెలిపియున్నాఁడు. మఱియును నైషధకావ్యము నవ్యమనియు వక్కాణించి యున్నాఁడు. దీనిఁబట్టి ఈయనకాలము క్రీ. శ. 1275వ సంవత్సరమగుచున్నది. కాఁబట్టి శ్రీహర్షుఁడు 12-వ శతాబ్దము చివరనున్నాఁడని తలంచుటకుఁ దగియున్నది. ఈయన రచించిన శ్లోకము :

> శ్రీ విక్రమార్క సమయాచ్ఛరదా
> మథ త్రిపంచాశతసమధికే....ష్వితేషు
> తేషు త్రయోదశసు భాద్రపదే చ శుక్లే
> పక్షే త్రయోదశతిథౌరవివాసరేచ.

శ్రీమానాలిగపండితః స్వసమ యావిర్భ్యాతసర్వాశ్రమ
శ్చాండూపండిత సంజ్ఞితం ప్రసుషువే శ్రీగౌరీదేవీచయమ్
బుద్ధ్వా శ్రీమునిదేవసంజ్ఞ విబుధా త్కావ్యం నవం నైషధం
ద్వావింశేచ సవర్ణనే వితరణం సర్గేచ చక్రే క్రమాత్.

కొందఱు ఆదిశూరుఁడు పిలువఁబంపిన నాలుగు బ్రాహ్మణ కుటుంబములలో శ్రీహర్షుడొక కుటుంబమువాఁడని చెప్పి వంగదేశమువాఁడని నిర్ధారింప యత్నించు చున్నారు. వంగదేశముఁనుగూర్చికాని ఆ దేశాధిపతి ఆదిశూరునిగూర్చి శ్రీహర్షుఁ డెచ్చటను బ్రస్తావించి యుండకపోవుటవలన వారి యుక్తి నిలువనేరదు ఇంతకు శ్రీహర్షుఁడు 12 వ శతాబ్దము ఉత్తరార్థమువాఁడనుటయే, తేలిన సారాంశము.

శ్రీ హర్షుని గ్రంథములు

(1) నైషధము, (2) ఖండనఖండఖాద్యము అను గ్రంథములే గాక శ్రీహర్షుఁడు, (3) అర్ణవ వర్ణనము, (4) శివ శక్తిసిద్ధి, (5) నవసాహసాంకచంపువు, (6) ఛందఃప్రశస్తి, (7) విజయప్రశస్తి, (8) గౌడోర్వీశకుల ప్రశస్తి, (9) ఈశ్వరాభిసంధి, (10) స్థైర్యవిచారణ ప్రకరణము, అను గ్రంథములు గూడ రచించినట్లు తన నైషధ కావ్యమునందలి సర్గాంతముల వెల్లడించి యున్నాఁడు పైనైషధ ఖండనఖండ ఖాద్య గ్రంథములు రెండుతప్ప తక్కినవి యేవియు నిప్పటికిఁ గానరాలేదు. అట్టి మహాకవి తాను వ్రాయకయే వ్రాసితినని అసత్యమేల చెప్పియుండును. ఆ గ్రంథములు కాలగర్భమున నడఁగిపోయినవేమో కొందఱవియన్నియు నైషధము విశేష వర్ణనములఁబట్టి యేర్పడియుండు నందురు అది చింత్యము.

చూడుడు.

నైషధము 4 వ సర్గము చివర, స్థైర్యవిచారణ ప్రకరణ ర్భ్రాతః అనియు 5 వ సర్గాంతమున తస్య శ్రీవిజయప్రశస్తిః॥ 6 .... షషః ఖండనఖండతోఽపి .... 7 .... గౌడోర్వీశకుల ప్రశస్తిం" 9 వ సర్గాంతమున "సంద్రుబ్ధార్ణవ వర్ణనస్ అనియు 17 ,, "సుసదృశి ఛందః ప్రశస్తే" 18 ,, యాతోఽస్మిన్ శివశక్తి సిద్ధిభగినీ,, మఱి ఖండనఖండ ఖాద్యము ప్రథమపరిచ్ఛేదమునందు 102 వ విషయమగు, శ్రుతి ప్రమాణమందు శ్రుతి ప్రామాణ్యం సిద్ధాన్త ప్రామాణ్యా శ్చేశ్వరాభి సంధౌ సాధయిష్యే అని యిట్లు చెప్పియున్నాడు

శ్రీ హర్షుడు తన్నుగూర్చి

1 కవికులాదృష్టాధ్వ పాంథుఁడు, = కవులెవ్వరు గానని దారిని నడచిన బాటసారి, 2 తర్కములం దసమశ్ర ముఁడు, 3 మాతృచరణాంభోజాళిమౌళి = వాగ్దేవియు పాసకుఁడు, 4 నవార్థ ఘటనా పటిష్ఠుఁడు = క్రొంగ్రొత్త యర్థములఁగూర్చువాఁడు, 5 తర్కోక్తుల ధర్షించువాక్కులు గలవాఁడు.

మఱి తన నైషధ మహాకావ్యము

1 శృంగారామృత శీతగువు = శృంగారరసమను అమృతము నొసంగుటలో చందమామవంటిది. 2 స్వాదూ త్పాదభృతము = సహృదయ హృదయాహ్లాద దాయి: 3 శరదిజజ్యోత్స్నాచ్ఛసూక్తి — శరత్కాలము సందలి వెన్నెలవలెఁ దేటనగు మంచిమాటలుగలది, 4 శృ శేతరరసా

స్వాదము = అల్పముగాని (బహుళమైన) రసముల నాస్వాదింపఁ జేయునది, 5 చతుర్దశవిద్యలం దాటితేఱిన కాశ్మీర పండితులచేతఁ బూజింపఁబడినది, 6 అన్యాక్షుణ్ణరసప్రమేయభణి = ఇతరకవులెవ్వరు చెప్పని శృంగారాది రసములు, సమాసములు, శబ్దములు, ఉత్ప్రేక్షలోనగు అలంకారములు గలది, 7 అతినవ్యము, 8 మధువర్షి = తేనియ జాలువార్చునది. అని చెప్పియున్నాఁడు.

నైషధకావ్య వ్యాఖ్యలు

ఈ నైషధమహాకావ్యమునకు వ్యాఖ్యలు వ్రాసిన వ్యాఖ్యాతలు 23 గురు అని తెలియవచ్చెడు.

నారాయణీవ్యాఖ్య మల్లినాథవ్యాఖ్యలోనగు వ్యాఖ్యలు గొన్ని లభ్యము లగుచున్నవి.

ఇట్టి మహాకావ్యము విమర్శించి నిగ్గుదేల్చి చూపుట సామాన్యజిజ్ఞాసువులకు లోకమునకు శ్రేయము.

ఖండనఖండఖాద్యము

ఈ గ్రంథమునకు ఖండనఖండఖాద్యము, ఖండనఖండము, ఖండనఖాద్యము, ఖాద్యఖండనము, ఖండనము అని పేరులు పెక్కులు లోకమునఁ బ్రసిద్ధి కెక్కి యున్నవి. అవి సంగ్రహమునకై యేర్పఱుపఁబడినవి. కాని దీని సంపూర్ణ నామము ఖండనఖండ ఖాద్యమనియే.

ఖండనఖండ ఖాద్యమనఁగా: ఖండన = పదార్థ ఖండన రూపమైన, ఖండ = శర్కరాఖండము యొక్క (కలకండతోఁగూడిన) ఖాద్యము = ఒకానొక భక్ష్య విశేషము - అని యొక అర్థము.

శ్రీః

[illegible] ఖండన రూపమైన లక్షణముచే ఖండ [illegible] ద్యము = ఆకాశములోనగు పదార్థములు గలది అని రెండవ అర్థము.

ఖండనఖండ ఖాద్యము = ఖండన రూపమైన ఖండ ఖాద్యము. (వైద్యశాస్త్రమునందు) రసాయన విశేషము గలదు.

మొత్తముమీఁద మీమాంసాతర్కాది దర్శనములఁ బండితులైనవారికి ఈ గ్రంథము చాల సొంపుగనుండి సిద్ధాంతము దెలుపునది అని భావము.

దీనిలోని విషయము:—ఈ ఖండనఖండ ఖాద్యమునందు గౌతమ న్యాయదర్శనమునందుఁ గన్పట్టుచున్న ప్రమాణము లోనగు షోడశపదార్థముల ఖండించి మీమాంసా ప్రవర్తకులగు కుమారిలభట్టు, ప్రభాకరుఁడు, లోనగువారి మతముల ఖండించుటయు ముఖ్యముగా ఉదయనాచార్యుల న్యాయకుసుమాంజలి విమర్శ ఖండనములును, చార్వాకాదిమతముల ఖండనములు అను విషయములు గలవు ఇట్లన్ని శాస్త్రముల సిద్ధాంతముల ఖండించుటవలననే ఈ గ్రంథమునకు ఖండన ఖండ ఖాద్యమను పేరు వచ్చినది. పేరు పెట్టఁ బడిఁదిగూడ.

మఱి యిందు అన్ని ఖండనములే కాదు. శ్రుతి ప్రామాణ్యముతో అద్వైత సిద్ధాంతము చేయఁబడినది.

ఇట్టి యపూర్వ గ్రంథ విమర్శనము జరుగవలసి యున్న [illegible] కూడ లోకమెఱుంగుట మంచిది.